

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К.Д. УШИНСЬКОГО»

ГУСАК ВІКТОРІЯ МИХАЙЛІВНА

УДК 159.92 : 364 - 43 - 057. 875

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ
МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ
УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Одеса – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Чорноморському національному університеті імені Петра Могили Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
Васильєв Ярослав Васильович,
Національний університет кораблебудування
імені Адмірала Макарова,
професор кафедри соціально-гуманітарних
дисциплін

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Шандрук Сергій Костянтинович,
Тернопільський національний
економічний університет,
професор кафедри психології
та соціальної роботи;

кандидат психологічних наук, доцент
Водолазська Ольга Олегівна,
Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»,
доцент кафедри загальної
та диференціальної психології.

Захист дисертації відбудеться «09» жовтня 2020 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.03 у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, конференц-зала.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий «08» вересня 2020 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради



О. Г. Бабчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження зумовлена запитами сучасного суспільства, що вимагає від особистості виконання завдань різного рівня складності, прояву самостійності, докладання зусиль у подоланні як зовнішніх, так і внутрішніх, психологічних перешкод, досягнення емоційного благополуччя, реалізації продуктивності у соціальній, професійній та інших сферах життя. У першу чергу це стосується підготовки фахівців галузі «Соціальна робота», що належить до професій соціономічного типу.

Доцільність спеціально організованого психолого-педагогічного впливу на особистість, результатом якого має стати високий рівень професійно-психологічної культури, власної відповідальності за гармонізацію особистісного розвитку, здатності до самоорганізації, психічної саморегуляції, оптимальної побудови взаємодії з іншими людьми не викликає сумнівів. Наукова проблема полягає у визначенні критеріїв діагностики складових професійно-психологічної культури, методів її розвитку безпосередньо у студентів-соціальних працівників.

Сучасні дослідження із зазначеної проблематики присвячені: методологічному аналізу поняття «культура» (В. Є. Давидович, Ю. А. Жданов, М. С. Каган, О. М. Леонтьєв, Д. Мацумото); структурі та розвитку особистості (Б. Г. Ананьєв, Я. В. Васильєв, Л. К. Велитченко, С. Д. Максименко, К. К. Платонов, В. В. Рибалка, О. П. Саннікова, А. В. Фурман, С. К. Шандрук); емоційній зрілості та саморегуляції (Д. Гоулман, Б. І. Додонов, І. Г. Павлова, О. Я. Чебикін); характеристикам психологічно здорової, гармонійної особистості (О. В. Завгородня, А. Маслоу, Г. Олпорт, Н. Пезешкіан, К. Ріфф, К. Роджерс, П. П. Фесенко, Е. Фром, Т. Д. Шевеленкова, О. С. Штепа, К. Г. Юнг); професійній діяльності суб'єкта (Г. О. Балл, Є. О. Клімов, В. В. Рибалка); психологічним особливостям вікового періоду пізньої юності (Г. С. Абрамова, Р. Бернс, Л. І. Божович, М. М. Бурдукало, Е. Еріксон, О. В. Зазимко, І. С. Кон, А. В. Мудрик); діяльнісному саморозвитку (С. Б. Кузікова, Н. В. Пророк); психологічному супроводу студентів у педагогічній взаємодії (Л. К. Велитченко, О. О. Водолазська, О. П. Коханова, М. В. Удовенко); особистісно-професійному розвитку соціальних працівників (А. Й. Капська, О. Г. Карпенко, І. І. Мигович, Т. В. Семигіна, Є. І. Холостова, Н. Б. Шмельова).

Поняття психологічної культури як наукової категорії з'явилося у працях дослідників 70-х років ХХ століття в контексті вивчення проблем психології праці та професійних якостей учителя (В. І. Войтко, Н. В. Чепелева), а також особливостей спілкування та взаємовідносин в особистому житті та у трудових колективах (О. О. Бодальов, М. М. Обозов) у 80-х роках ХХ ст. Наприкінці 90-х років минулого століття з'явилися дослідження загальної (базової) психологічної культури Л. С. Колмогорової, Я. Л. Коломінського, О. І. Моткова, які знайшли продовження у працях сучасних науковців: Г. О. Балла, Я. С. Бойченко, О. С. Морщакової, О. В. Пузікової, А. В. Фурмана та ін. Особлива увага учених звернена до аналізу змісту поняття «психологічна

культура» у професійному контексті в акмеологічних дослідженнях (А. О. Деркач, Н. І. Ісаєва, Є. О. Клімов, Н. Т. Селезньова).

Значна кількість робіт присвячена вивченню особливостей становлення професійно-психологічної культури працівників освіти, суб'єктів педагогічного процесу: педагогів, викладачів, майбутніх вчителів (В. О. Аристова, О. Г. Видра, О. В. Винославська, В. Б. Лагутін, Н. І. Мачинська, Н. Ю. Певзнер, Н. В. Пророк, В. В. Семикін, О. С. Созонюк), керівників системи освіти (Г. М. Кот, О. В. Проскура, Н. Т. Селезньова), державних службовців, управлінців (Г. І. Марасанов, Г. Є. Улунова), практичних психологів (Н. І. Волошко, Н. І. Ісаєва, П. С. Перепелиця, С. К. Шандрук), учнівської молоді (І. Г. Євстаф'єва, В. В. Рибалка, О. А. Рудомьоткіна, Т. Б. Тарасова) та ін. І лише поодинокі дослідження фрагментарно охоплюють питання професійно-психологічної культури безпосередньо соціальних працівників (О. О. Кісенко, З. Л. Становських).

Наразі не існує одностайного розуміння науковцями поняття професійно-психологічної культури безпосередньо соціальних працівників. Фрагментарно описані сутнісні характеристики, зміст та структурні компоненти зазначеного феномену. Не знайшли достатнього відображення у психолого-педагогічних дослідженнях питання, пов'язані з розумінням шляхів та засобів формування професійно-психологічної культури студентів певних спеціальностей в умовах університету. Соціальна значущість, практична необхідність та недостатня наукова розробленість означеної проблеми зумовили вибір теми дисертаційного дослідження «Формування професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах комплексної наукової теми кафедри психології Чорноморського національного університету імені П. Могили «Цільова спрямованість особистості у різних сферах її діяльності» (номер держреєстрації № 0116U008737). Тема дисертації затверджена вченою радою Чорноморського національного університету імені П. Могили (протокол №11 від 03.07.2013 року) та узгоджена у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 7 від 24.09.2013 року).

Мета дослідження: теоретична розвідка і емпіричне дослідження професійно-психологічної культури та шляхів її формування у майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми професійно-психологічної культури, уточнити її психологічну сутність. Теоретично визначити критерії та рівні сформованості професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників.

2. Розробити програму емпіричного дослідження, підібрати комплекс психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення професійно-

психологічної культури майбутніх соціальних працівників та її формування в умовах університетської освіти.

3. Розглянути показники професійно-психологічної культури у співвідношенні з показниками психологічних явищ (емоційний інтелект, комунікативна сфера, психологічне благополуччя, саморегуляція поведінки, самоактуалізація, особистісна зрілість, рефлексивність), які гіпотетично визначено складовими структурно-функціональної моделі професійно-психологічної культури соціального працівника.

4. Експериментально перевірити ефективність застосування корекційно-тренінгової програми, спрямованої на формування професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти.

Об'єкт дослідження – професійно-психологічна культура соціального працівника.

Предмет дослідження – формування професійно-психологічної культури студентів – майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти.

Гіпотеза дослідження: професійно-психологічна культура майбутніх соціальних працівників може бути успішно сформована в межах університетської освіти за умови оптимізації компонентів структурно-функціональної моделі, до яких належать ціннісно-смісловий, рефлексивно-регулятивний, емоційний та комунікативний.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять наступні концептуальні підходи: людиноцентрований підхід у психології, психотерапії, соціальній роботі та освіті в руслі гуманістичної психології (С. Л. Братченко, А. Маслоу, Р. Мей, М. Р. Миронова, О. Б. Орлов, Н. Пезешкіан, К. Роджерс, Д. Фрейберг); системно-структурний підхід до розуміння особистості (К. К. Платонов, В. В. Рибалка, О. П. Саннікова); суб'єктно-діяльнісний підхід (К. О. Абульханова-Славська, Г. С. Костюк, Д. О. Леонт'єв, С. Л. Рубінштейн, Н. В. Чепелева); акмеологічний підхід у професійно-особистісному розвитку фахівця (Б. Г. Анан'єв, О. О. Бодальов, А. О. Деркач, А. О. Реан, О. В. Селезньова); особистісно-орієнтований підхід в освіті (І. Д. Бех, В. В. Рибалка); психотерапевтичний підхід в педагогіці (Н. Т. Гапон, Н. А. Рібакова); концепція свідомої саморегуляції довільної активності індивіда (О. О. Конопкін, В. І. Моросанова); системно-структурний підхід до професійно-психологічної культури як складної системи взаємопов'язаних елементів, її компонентів та показників (В. О. Аристова, О. Г. Видра, Н. Ю. Певзнер, В. В. Рибалка, В. В. Семикін); рефлексивно-діалогічний підхід до гуманізації навчально-виховного процесу у вищій освіті, відносин партнерства (Г. О. Балл, В. І. Вировий, В. В. Ільїн, О. П. Коханова, Н. А. Рібакова, М. В. Удовенко, В. І. Юрченко) та положення щодо інтерактивного навчання студентів, застосування інноваційних психолого-педагогічних технологій у вищій школі (Т. Ю. Вахрушева, Ф. З. Вільданова, О. О. Горбатова, І. І. Драч, Л. М. Карамушка, В. Г. Панок, О. І. Шапран та ін.).

Методи дослідження. В дисертації використано наступні методи: *теоретичні* (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, теоретичне моделювання) – для уточнення сутності базових понять досліджуваної

проблеми; *емпіричні* (спостереження, бесіда, опитування, психолого-педагогічний експеримент, тестування); розвивальні (соціально-психологічний тренінг) – для розвитку та корекції компонентів професійно-психологічної культури студентів; методи математичної статистики (порівняння незалежних вибірок (t-критерій Стюдента), лінійний кореляційний аналіз Пірсона, мультифакторний аналіз з подальшою ротацією). Процедура обробки даних проводилась за допомогою пакету програмного забезпечення SPSS 21.0 for Windows.

Психодіагностичний комплекс склали наступні методики: «Психологічна культура особистості» (О. І. Мотков); «Діагностика емоційного інтелекту» (Н. Холл); «Самоактуалізаційний тест» (Е. Шостром); «Опитувальник особистісної зрілості» (О. С. Штепа); «Визначення рівня розвитку рефлексивності» (А. В. Карпов); «Стиль саморегуляції поведінки» (В. І. Моросанова); «Діагностика особливостей спілкування» (В. Н. Недашковський); «Шкала психологічного благополуччя» (К. Ріфф).

В емпіричному дослідженні брали участь студенти 1-5 курсів спеціальності «Соціальна робота» Чорноморського національного університету імені Петра Могили (м. Миколаїв), Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського та Херсонського державного університету. Загальну вибірку дослідження склали 366 осіб. У ході формувального експерименту взяли участь 83 студенти.

Наукова новизна результатів проведеного дослідження полягає в тому, що:

вперше комплексно досліджено феномен професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників як інтегральної властивості особистості; теоретично обґрунтовано та емпірично апробовано структурно-функціональні компоненти моделі професійно-психологічної культури (ціннісно-смісловий, рефлексивно-регулятивний, емоційний та комунікативний). Визначено рівні сформованості професійно-психологічної культури студентів – майбутніх соціальних працівників і зафіксовано відсутність її позитивної динаміки за умов традиційного навчання в закладі вищої освіти. Розроблено тренінгову програму корекції професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників та перевірено її ефективність;

розширено і доповнено теоретичні уявлення про особистість майбутнього фахівця соціальної роботи у контексті вдосконалення його професійно-психологічної культури в закладі вищої освіти;

набула подальшого розвитку система знань про професійно-психологічну культуру соціального працівника та засоби її формування.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці та впровадженні тренінгової програми розвитку та корекції професійно-психологічної культури студентів – майбутніх соціальних працівників. Результати проведеного дослідження можуть бути використані: при проведенні профвідбору учнів старших класів з метою перевірки їх придатності до діяльності у сфері соціальної роботи; в системі професійної підготовки

майбутніх соціальних працівників у закладі вищої освіти; для підвищення кваліфікації практикуючих соціальних працівників у різних напрямках їх професійної діяльності; у процесі післядипломної підготовки та на курсах підвищення кваліфікації для викладачів ЗВО. Висновки та результати дисертаційного дослідження можуть бути використані при укладанні навчально-методичних посібників для дисциплін «Вікова психологія», «Педагогічна психологія», «Психологія вищої школи», «Практична психологія в соціальній роботі». Отримані дані можуть використовуватися в роботі соціально-психологічної служби закладу вищої освіти, у консультативній роботі психологів вищої школи.

Результати дослідження впроваджено в навчальний процес при підготовці бакалаврів та магістрів Чорноморського національного університету імені Петра Могили (довідка впровадження № 03/142-08 від 25.02.2020 р.), Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (довідка впровадження № 01-12/25.2/1286 від 18.11.2019 р.), Херсонського державного університету (довідка впровадження № 07-30/103 від 29.01.2019 р.) та Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського (довідка впровадження № 06/27 від 29.05.2019 р.).

Апробація результатів дослідження. Матеріали дисертаційного дослідження презентовано та обговорено на: Міжнародних науково-практичних конференціях: «Проблеми становлення фахівця-психолога у процесі вузівського навчання» (Ніжин, 2006); «Підготовка соціальних педагогів та соціальних працівників в Україні в контексті Болонського процесу» (Чернівці, 2007); «Викладач і студент: суб'єкт-суб'єктні відносини» (Черкаси, 2008); «Вища школа: удосконалення якості підготовки фахівців» (Черкаси, 2009); «Арт-терапія: інноваційний простір для підтримки фізичного, психічного та духовного здоров'я людини» (Миколаїв, 2009, 2010); «Ольвійський форум: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі» (Миколаїв, 2015-2019); «Aktualne naukowe problemy. Rozpatrzenie, decyzja, praktyka» (Gdańsk, 2016); «Pedagogy and Psychology In an Era of Increasing Flow of Information» (Budapest, 2016, 2018); «Badania podstawowe i stosowane: wyzwania i wyniki» (Gdańsk, 2017); Всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми формування здорового способу життя учнівської та студентської молоді» (Ніжин, 2007); «Соціально-психологічні особливості професійної діяльності працівників соціальної сфери: ландшафти роботи з клієнтами» (Мелітополь, 2008); «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки фахівців за соціономічним профілем» (Хмельницький, 2011); «Могилянські читання: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти» (Миколаїв, 2015, 2016, 2018, 2019); «Психологічні науки: теорія і практика сучасної науки» (Запоріжжя, 2018); на засіданнях кафедри психології (2007-2019).

Публікації. Основні результати дослідження відображено в 25 публікаціях, з них: 8 статей в наукових фахових виданнях України, 2 статті в

іноземному науковому періодичному виданні, 15 статей в інших виданнях та збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 195 найменувань (з них 9 – іноземною мовою) та додатків. Загальний обсяг роботи складає 266 сторінок комп'ютерного тексту, основний зміст викладено на 182 сторінках. Робота містить 14 таблиць та 15 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, гіпотезу дослідження; надано перелік використаних методів та психодіагностичних методик; розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів; наведено відомості про апробацію результатів дослідження, кількість публікацій за темою дисертації, дані щодо обсягу та структури роботи.

Перший розділ «Теоретичні підходи до вивчення проблеми формування професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників» присвячено аналізу і систематизації теоретико-методологічних концепцій професійно-психологічної культури, визначення її змісту та основних сутнісних характеристик з урахуванням особливостей соціальної роботи як професійної діяльності, а також побудові теоретичної структурно-функціональної моделі професійно-психологічної культури соціального працівника з виділенням її основних компонентів, показників та функцій; наведенню шляхів її формування в умовах навчально-виховного процесу закладу вищої освіти.

Здійснено теоретичний аналіз понять «культура», «психологічна культура» та «професійно-психологічна культура». Враховуючи аксіологічний, діяльнісний та особистісний підходи до визначення поняття «культура», у даному дослідженні остання розглядається як рівень оволодіння певною сферою знань чи діяльності в суб'єктивному розумінні – як утворення особистості, система специфічних цінностей та норм життєдіяльності, рівень досконалості в розвитку відповідної особистісної та професійної майстерності конкретної людини (А. О. Деркач, О. С. Морщакова, Н. Ю. Певзнер, А. В. Фурман).

Особлива увага приділяється аналізу вкладу гуманістичної психології в розкриття змісту психологічної культури особистості (А. Маслоу, Г. Олпорт, Н. Пезешкіан, К. Роджерс). Розглядається різниця між життєвою та науковою, загальною (базисною) та професійною психологічною культурою особистості (Г. О. Балл, Н. І. Ісаєва, Л. С. Колмогорова, В. В. Рибалка, В. В. Семикін, Т. Б. Тарасова).

Життєва психологічна культура є результатом стихійного, некерованого нагромадження життєвого досвіду, що реалізується на рівні інтуїтивних рішень і вчинків. Наукова психологічна культура передбачає оволодіння системою спеціальних психологічних знань та вмінь їх ефективного використання для вирішення різних завдань психологічного

змісту. Залежно від того, виникають такі проблеми поза професійною діяльністю чи в межах професійних обов'язків, наукова психологічна культура у свою чергу поділяється на два види – загальна наукова психологічна культура і професійна наукова психологічна культура.

Поняття загальної (або базисної) психологічної культури особистості характеризується наявністю ознак, що визначають готовність ефективно вирішувати широке коло повсякденних завдань та виконувати широкий спектр соціальних ролей незалежно від особливостей конкретної професійної діяльності. Вона забезпечує оптимальне розв'язання людиною різноманітних ситуацій психологічного змісту у сфері непрофесійної діяльності і спілкування.

Професійна психологічна культура на відміну від буттєвої (загальної) передбачає саме професійну психологічну діяльність і практичне знання, що має наукове обґрунтування, належне засвоєння і використання здобутків сучасної теоретичної, прикладної та практичної психології для виконання професійних завдань.

На основі узагальнення досліджень В. О. Аристової, О. Г. Видри, Н. Ю. Певзнер, Н. В. Пророк, О. В. Пузікової, В. В. Рибалки, В. В. Семикіна, Т. Б. Тарасової сформульовано власне визначення професійно-психологічної культури. У даній роботі вона розглядається як самостійний багатовимірний психологічний феномен, комплексне інтегративне особистісне утворення, що становить цілісну сукупність взаємопов'язаних психологічних властивостей (мотиваційних, емоційних, рефлексивних, регулятивних), оснований на системі гуманістичних ціннісних орієнтацій та смислів, розвиненій рефлексії та продуктивному саморозвитку. Вона виступає осередком структури професійно важливих якостей, забезпечує високий рівень саморегуляції, ефективності соціальної взаємодії та успішності професійної діяльності.

Професія соціального працівника за психологічним змістом праці належить до типу «людина-людина» (соціономічні професії), що передбачає роботу із соціальними системами, колективами, соціально-віковими групами, людьми, які перебувають у критичному стані, або потребують невідкладної професійної допомоги. Визначено, що соціальний працівник – це професійно підготовлений фахівець, який має необхідну кваліфікацію у сфері соціальної роботи і надає соціальні послуги, спрямовує свою діяльність на стимулювання саморозвитку і самоорганізації особистості, групи, колективу, створення умов для активізації цього розвитку і реалізації творчого потенціалу своїх підопічних. Вирішення зазначених вимог можливе за рахунок реалізації професійно-психологічної культури, яка забезпечує успішну роботу соціального працівника з людьми, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Узагальнення та систематизація проаналізованих наукових джерел сприяли розробці структурно-функціональної моделі професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників (рис. 1).

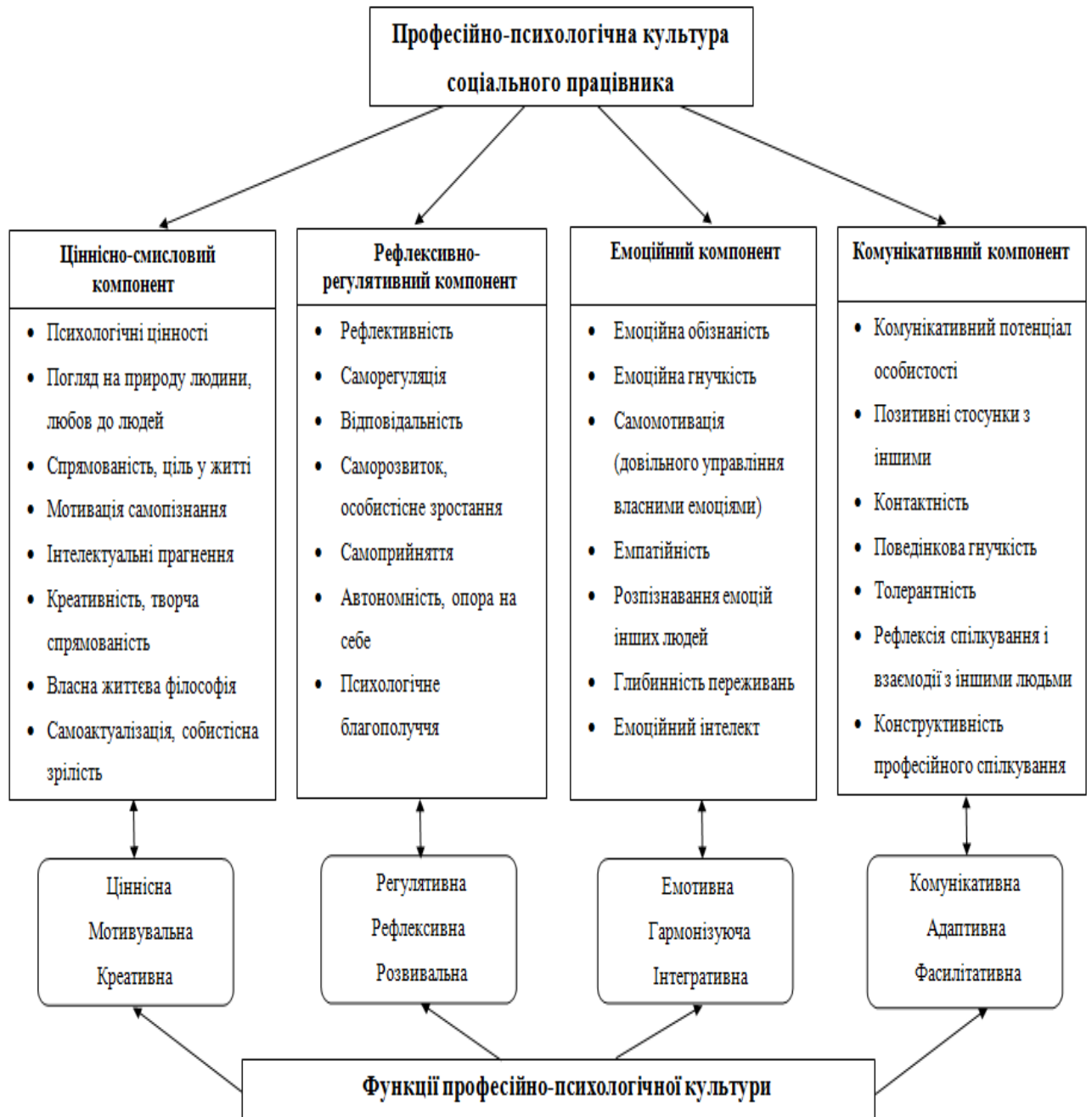


Рис.1. Структурно-функціональна модель професійно-психологічної культури соціального працівника

У якості складових професійно-психологічної культури визначено ціннісно-смысловий, рефлексивно-регулятивний, емоційний та комунікативний компоненти. *Ціннісно-смысловий компонент* є системою гуманістичних ціннісних орієнтацій та включає показники: психологічні цінності, погляд на природу людини, любов до людей, спрямованість, ціль у житті, мотивація самопізнання, інтелектуальні прагнення, креативність та наявність власної життєвої філософії. Сутність *рефлексивно-регулятивного компоненту* виявляється у наступних психологічних якостях: рефлексивність, саморегуляція, відповідальність, внутрішній локус контролю, саморозвиток, самоприйняття, автономність та опора на себе. *Емоційний компонент*

розглядається як здатність до саморегуляції, управління власними емоціями, почуттями та станами при вирішенні складних професійних завдань і є сукупністю таких пов'язаних між собою показників, як: емоційна обізнаність, емоційна гнучкість, самомотивація довільного управління власними емоціями, емпатійність, розпізнавання емоцій інших людей та глибинність переживань. Складові *комунікативного компоненту* сприяють ефективній соціальній взаємодії та продуктивним взаємовідносинам: комунікативний потенціал особистості, позитивні стосунки з іншими, контактність, поведінкова гнучкість, толерантність, рефлексія спілкування і взаємодії з іншими людьми, конструктивність професійного спілкування. Показники виокремлених компонентів органічно взаємопов'язані, а міжкомпонентні зв'язки є взаємозалежними.

Розкрито шляхи та засоби, визначено закономірності, механізми, принципи, організаційні та психолого-педагогічні умови формування професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників в умовах університету. Вікові психологічні особливості пізнього юнацького віку, прагнення студентів до особистісного і професійного самовизначення, посиленій інтерес до свого «Я», спрямований на самопізнання, визначено як найбільш сприятливі для розвитку професійно-психологічної культури. Сензитивність пізньої юності до рефлексії та саморозвитку відкриває можливості для побудови рівноправних стосунків партнерства в педагогічній взаємодії, що ґрунтуються на особистісному зростанні та благополуччі студентів, сприяють їх ефективному навчанню.

Стосунки партнерства розглядаються в якості найпродуктивнішої системи відносин, найвищої форми співробітництва, що характеризується активністю, рівністю, ініціативністю, самостійністю партнерів. Суб'єкт-суб'єктний характер відносин узгоджується визначенням спільної мети, злагодженістю дій в умовах спільної діяльності. Зазначається, що розвиток партнерських відносин між викладачем і студентом, стратегія співробітництва формує самосвідомість особистості і забезпечує психологічно оптимальне підґрунтя для формування професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників.

Теоретичний аналіз дозволив виділити наукові положення, що стали базовими у розробці та експериментальній апробації структурно-функціональної моделі професійно-психологічної культури студентів-соціальних працівників у закладі вищої освіти.

У другому розділі «Експериментальне дослідження особливостей професійно-психологічної культури студентів спеціальності «Соціальна робота» представлено стратегію організації та проведення психодіагностичного обстеження майбутніх соціальних працівників.

На підставі отриманих даних теоретико-методологічного аналізу проблеми психологічної культури розроблено програму емпіричного дослідження з урахуванням комплексу послідовних етапів: підготовчого, діагностичного і аналітико-інтерпретаційного. На підготовчому етапі уточнено логіку емпіричного дослідження, визначено умови його проведення, обрано

основну вибірку дослідження, підібрано комплекс психодіагностичних методик, визначено спосіб і час збору даних.

Наступний етап – безпосередньо діагностичний – передбачав проведення вимірвальних процедур і збір емпіричних даних. Було здійснено діагностику ціннісно-смиислового, рефлексивно-регулятивного, емоційного та комунікативного компонентів професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників.

На третьому етапі дослідження проведено математико-статистичну обробку даних за допомогою методів кількісного (кореляційний і факторний аналіз, t-критерій Стьюдента, лінійний кореляційний аналіз Пірсона) та якісного аналізу.

Кореляційний аналіз підтвердив передбачувані зв'язки між показниками професійно-психологічної культури та психологічного благополуччя, рефлексивності, самоактуалізації, саморегуляції поведінки, емоційного інтелекту, комунікативного потенціалу і особистісної зрілості. Характер зазначених зв'язків визначив складність феномену, що вивчається, його неоднозначність у взаємодії з окресленими психологічними властивостями особистості. За результатами отриманих кореляцій проаналізовано та інтерпретовано дані, які було взято за основу визначення рівнів професійно-психологічної культури студентів.

У результаті факторного аналізу показників усіх психологічних властивостей, що вивчалися, було обрано модель, яка включає чотири фактори: 1) «Ціннісно-смилова сфера особистості»; 2) «Регулятивно-рефлексивна сфера»; 3) «Емоційна сфера»; 4) «Комунікативна сфера особистості».

В якості основних параметрів вивчення рівневої сформованості професійно-психологічної культури було означено критерії, які охоплюють показники ціннісно-смиислового, рефлексивно-регулятивного, емоційного та комунікативного компонентів. Відсоткове відношення отриманих результатів дало можливість визначити рівні розвитку і реалізації професійно-психологічної культури студентів-соціальних працівників.

Таблиця 1

Результати діагностики рівня розвитку та реалізації психологічної культури майбутніх соціальних працівників

Рівень ПК	Розвиток ПК (%)	Кількість осіб	Реалізація ПК (%)	Кількість осіб
Псевдовисокий	17	62	1,3	5
Високий	31,7	116	26,2	96
Середній	44	161	44,5	163
Низький	7,4	27	28	102

Результати, подані в табл.1, засвідчили, що найбільшій кількості осіб властивий середній рівень розвитку (161 особа) та реалізації (163 особи) професійно-психологічної культури. Високий рівень розвитку психологічної культури визначено у 116 студентів, а її реалізації – у 96 осіб. Низький рівень

реалізації професійно-психологічної культури мають 102 особи. Отримані відсотки щодо кількості осіб середнього і низького рівня спонукали до необхідності організації корекційної роботи з формування, розвитку та реалізації професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти.

Охарактеризовані показники, отримані під час діагностування, дозволили диференціювати та згрупувати студентів за рівнем професійно-психологічної культури. Першу групу (ПКmax) склали 106 осіб з максимально високими значеннями показників усіх видів професійно-психологічних прагнень, а другу (ПКmin) – 65 осіб з мінімальними значеннями означених показників. Якісний аналіз дав можливість вивчити специфіку професійно-психологічної культури груп випробуваних з різним рівнем прояву феномену, що вивчається. Так, представникам групи осіб з високим рівнем професійно-психологічної культури притаманне гармонійне функціонування усіх показників, серед яких: здатність керування своїми емоціями та почуттями, розуміння прояву емоцій інших людей, усвідомлення власного психоемоційного стану, здатність до співпереживання. Представники даної групи характеризуються високим рівнем комунікативного потенціалу, прояву гнучкості у спілкуванні, самовираження, прагнення до саморозвитку, самоактуалізації, креативності мислення, відповідальності за прийняття рішень, індивідуальної розвиненості програмування своїх дій, особистісної зрілості. Особи з низьким рівнем професійно-психологічної культури виявили зниження усіх показників. Зокрема, властивими для них є низький самоконтроль, імпульсивність, неприйняття життєвих позицій інших людей, їх поглядів, цінностей, способу життя. У представників даної групи доволі частими є прояви роздратування, гніву, невпевненості у собі, недовіри до інших. Вони вважають за краще не замислюватися про своє майбутнє, що спонукає до ситуативності та несамостійності постановки життєвих цілей.

Отже, кількісний та якісний аналізи отриманих результатів дозволили зробити загальний висновок про недостатній рівень сформованості показників компонентного складу професійно-психологічної культури, таких як: психологічне благополуччя, комунікативний потенціал, стиль саморегуляції поведінки та визначити необхідність їх удосконалення у представників групи осіб з низьким рівнем прояву.

У третьому розділі «Формування професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників в умовах ЗВО» теоретично обґрунтовано експериментальну тренінгову програму розвитку та корекції професійно-психологічної культури, наведено процесуальні та змістові аспекти її реалізації в умовах університетської освіти, викладено результати формувального психолого-педагогічного експерименту та їх психологічну інтерпретацію.

Розвивально-корекційна тренінгова програма спрямована на підвищення рівня складових професійно-психологічної культури за рахунок актуалізації процесів рефлексії, емоційної й поведінкової саморегуляції та саморозвитку у традиційних умовах навчання студентів спеціальності «Соціальна робота». Головними принципами розробки тренінгових занять, стали наступні:

співробітництва, дослідницької креативності, зворотного зв'язку, безоцінного ставлення та безумовного прийняття, конгруентності, довіри до себе та інших людей, емпатичного розуміння, відповідальності, добровільності участі у заняттях, усвідомленої активності, конфіденційності. Тренінгова програма складається з 6 тем, розрахована на 20 занять загальною тривалістю 100 годин. Рекомендовано проведення одного заняття тривалістю у середньому 5 годин один раз на 1-2 тижні, що дозволяє реалізувати дану корекційну програму протягом відповідно 5-10 місяців.

Усі теми корекційно-тренінгової програми, окрім вступної, присвяченої формуванню тренінгової групи, та заключної (рефлексії отриманих результатів участі в тренінгу), відповідають розвитку компонентного складу професійно-психологічної культури. Сценарієм тренінгу передбачено виконання вправ, завдань та технік, спрямованих на розвиток та актуалізацію показників кожного з компонентів професійно-психологічної культури, а також домашніх завдань. Для участі у тренінгу було створено (за принципом добровільності) дві групи: експериментальну та контрольну. Експериментальну групу склали особи, в яких за результатами констатувального експерименту виявлено низький рівень професійно-психологічної культури (ЕГ, n=30), до контрольної групи увійшли особи, які за результатами діагностики мають високий рівень професійно-психологічної культури (КГ, n=53).

Аналіз ефективності участі у тренінговій програмі здійснено на основі інтерпретації та порівняння результатів розвитку показників професійно-психологічної культури у контрольній (КГ) та експериментальній (ЕГ) групах до та після проведення формувального експерименту (див. табл. 2).

Таблиця 2

Порівняльні значення загальних показників професійно-психологічної культури учасників експериментальної групи до і після проведення експерименту

Загальні показники	До		Після		t-критерій
	M1	σ	M2	σ	
Індекс психологічного благополуччя	48,7	3,37	53,1	1,16	-6,71**
Комунікативний потенціал	14,0	1,53	15,1	2,61	-2,03**
Загальний показник стилю саморегуляції поведінки	3,6	0,50	4,3	0,37	-6,84**
Загальний показник професійно-психологічної культури	2,8	0,72	3,6	0,46	-2,87**

Примітки: 1) M – середнє арифметичне значення показника, σ – стандартне відхилення, t – значення t-критерія Стьюдента; 2) позначка * – статистично достовірні відмінності на рівні $p \leq 0,05$; позначка ** – статистично достовірні відмінності на рівні $p \leq 0,01$.

Як видно з таблиці 2, в результаті проведеного тренінгу у представників експериментальної групи спостерігається зростання індексу психологічного благополуччя на 4,4 бали ($t=-6,71$; $p\leq 0,01$), комунікативного потенціалу – на 1,1 бали ($t=-2,03$; $p\leq 0,01$), загального показника стилю саморегуляції поведінки – на 0,7 бали ($t=-6,84$; $p\leq 0,01$), загального показника професійно-психологічної культури – на 0,8 бали ($t=-2,87$; $p\leq 0,01$).

На рис. 2 зображено гістограму динаміки показників професійно-психологічної культури представників експериментальної групи (ЕГ) до і після тренінгу. Перевірка достовірності виявлених відмінностей за допомогою t -критерію Стюдента показала, що досліджувані загальної вибірки експериментальної групи (ЕГ, $n=30$) мають значущі зміни у показниках.

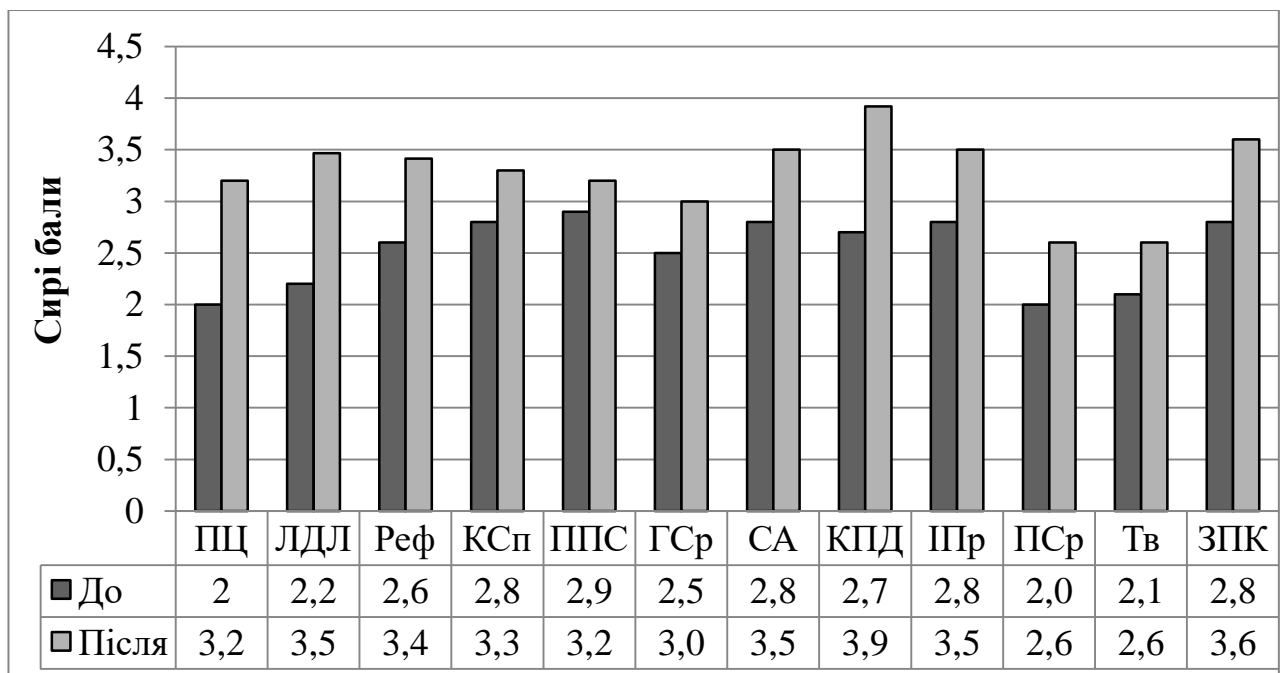


Рис.2. Гістограма професійно-психологічної культури представників експериментальної групи до і після тренінгу

Примітки. Умовні скорочення: ПЦ – психологічні цінності, ЛДЛ – любов до людей, Реф – рефлексія, КСп – культурне, конструктивне, професійне спілкування, ППС – професійно-психологічна спрямованість, ГСр – гармонізуючий саморозвиток, СА – самоаналіз, самопізнання, КПД – конструктивність професійної діяльності, любов до праці, відповідальність, ІПр – інтелектуальні прагнення, ПСр – психічна саморегуляція, Тв – творче використання професійно-психологічних знань, ЗПК – загальний показник психологічної культури

Після проведення тренінгу виявлено тенденцію до збільшення показників професійно-психологічної культури. Так, показник «психологічні цінності» (ПЦ) зріс на 1,2 бали ($t=6,54$; $p\leq 0,01$), «любов до людей» (ЛДЛ) – на 1,3 бали ($t=3,30$; $p\leq 0,01$), показник «культурне, конструктивне, професійне спілкування» (КСп) – на 0,5 бали ($t=2,64$; $p\leq 0,01$), показник «професійно-психологічна спрямованість» – на 0,3 бали (ППС) ($t=2,67$; $p\leq 0,01$), показник «гармонізуючий саморозвиток» (ГСр) – на 0,5 бали ($t=-3,22$; $p\leq 0,01$), показник «самоаналіз, самопізнання» (СА) – на 0,7 бала ($t=-2,91$; $p\leq 0,01$), показник «конструктивність

професійної діяльності, любов до праці, відповідальність» (КПД) – на 1,2 бали ($t=-3,74$; $p\leq 0,01$), показник «інтелектуальні прагнення» (Іпр) – на 0,7 бали ($t=-3,06$; $p\leq 0,01$), показник «психічна саморегуляція» (ПСр) – на 0,6 бали ($t=-2,75$; $p\leq 0,05$), показник «творче використання професійно-психологічних знань» (Тв) – на 0,5 бали ($t=-2,79$; $p\leq 0,01$), показник «загальний показник психологічної культури» (ЗПК) збільшився на 0,8 бали ($t=-2,87$; $p\leq 0,01$). Водночас відмінності між показниками рефлексії після експерименту не набули розмірів статистичної достовірності.

У цілому, застосування t-критерію Стьюдента підтверджує статистичну достовірність зростання у результаті проведеного формувального експерименту у представників експериментальної групи показників психологічного благополуччя, комунікативного потенціалу, стилю саморегуляції поведінки та професійно-психологічної культури. Отримані результати доводять, що розроблена нами та застосована розвивально-корекційна тренінгова програма сприяє розвитку тих властивостей особистості, які становлять компонентний склад професійно-психологічної культури студентів-соціальних працівників.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та результати дослідження проблеми формування професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників з метою вдосконалення їх професійної підготовки у закладі вищої освіти.

1. Теоретично встановлено, що професійно-психологічна культура соціального працівника є самостійним багатовимірним психологічним феноменом. Як комплексне інтегративне особистісне утворення вона становить цілісну сукупність взаємопов'язаних психологічних властивостей (мотиваційних, емоційних, рефлексивних, регулятивних), оснований на системі гуманістичних ціннісних орієнтацій та смислів, розвиненій рефлексії та продуктивному саморозвитку, і забезпечує високий рівень саморегуляції, ефективності соціальної взаємодії та успішності професійної діяльності, будучи осередком професійно важливих якостей.

2. Теоретична структурно-функціональна модель професійно-психологічної культури соціального працівника, розроблена з урахуванням специфіки соціальної роботи, містить ціннісно-сміслову, рефлексивно-регулятивну, емоційну та комунікативну складові. Ціннісно-смісловий компонент є системою гуманістичних ціннісних орієнтацій з такими показниками, як: психологічні цінності, погляд на природу людини, любов до людей, спрямованість, ціль у житті, мотивація самопізнання, інтелектуальні прагнення, креативність, творча спрямованість та наявність власної життєвої філософії. Рефлексивно-регулятивний компонент проявляється у таких психологічних якостях, як рефлексивність, саморегуляція, відповідальність, саморозвиток, самоприйняття, автономність та опора на себе. Емоційний компонент розглядається як здатність до саморегуляції, управління власними емоціями, почуттями та станами при вирішенні складних професійних завдань і

є сукупністю таких пов'язаних між собою показників, як: емоційна обізнаність, емоційна гнучкість, самомотивація довільного управління власними емоціями, емпатійність, розпізнавання емоцій інших людей та глибинність переживань. Найчастіше згадуваними складовими комунікативного компоненту, що сприяють ефективній соціальній взаємодії та продуктивним взаємовідносинам, є: комунікативний потенціал особистості, позитивні стосунки з іншими, контактність, поведінкова гнучкість, толерантність, рефлексія спілкування і взаємодії з іншими людьми, конструктивність професійного спілкування.

3. Установлено характер кореляційних взаємозв'язків між показниками професійно-психологічної культури та показниками компонентів структурно-функціональної моделі: емоційного інтелекту, комунікативного потенціалу, психологічного благополуччя, стилів саморегуляції поведінки, самоактуалізації, особистісної зрілості та рефлексивності. Виокремлено і описано чотирьохфакторну модель психічних явищ, що вивчалися: 1-й фактор «Ціннісно-смилова сфера особистості» (показники: психологічні цінності, загальний показник психологічної культури, цілі у житті, власна життєва філософія, гармонізуючий саморозвиток, погляд на природу людини, любов до людей, спрямованість, самомотивація, інтелектуальні прагнення, креативність, творча спрямованість, відповідальність); 2-й фактор «Рефлексивно-регулятивна сфера особистості» (показники: управління своїми емоціями, вміння сприймати і розуміти себе, загальний показник рефлексивності, прояв загальної рефлексії у спілкуванні, контактність, інтегральний рівень емоційного інтелекту, самомотивація, рефлексія нинішньої діяльності, гнучкість поведінки, психічна саморегуляція, самоаналіз, самопізнання, моделювання, самостійність, самоприйняття, автономність, опора на себе); 3-й фактор «Емоційна сфера особистості» (показники: емоційна обізнаність, емпатія, розпізнавання емоцій інших людей, управління своїми емоціями, сензитивність, орієнтація в часі, самоповага, глибинність переживань, особистісне зростання, особливості повідомлень у спілкуванні, оцінювання результатів); 4-й фактор «Комунікативна сфера особистості» (показники: загальний показник комунікативного потенціалу, культурне, конструктивне, професійне спілкування, інтелектуальні прагнення, гнучкість, любов до людей, позитивні відносини, підтримка, толерантність, рефлексія спілкування і взаємодії з іншими людьми, контактність).

4. За якісно-кількісним поєднанням показників виокремлено групи осіб з різним рівнем сформованості професійно-психологічної культури та вивчено їх психологічні особливості. Так, особи з *високим рівнем* професійно-психологічної культури мають розвинену здатність керувати своїми емоціями, вміють приймати і контролювати почуття, глибоко усвідомлюють власний психоемоційний стан в даний момент. Завдяки розумінню подій у навколишньому середовищі й адекватному ставленню до них вони виявляють гнучкість у спілкуванні, здатність управління своєю поведінкою та адекватного самовираження; демонструють високий рівень міжособистісної симпатії, яка проявляється в емпатичному ставленні, привітності, відкритості у взаємодії,

наданні допомоги на основі спільних поглядів та інтересів. Їм притаманна відповідальність за власні вчинки і прийняття на себе їх наслідків.

Особам з *низьким рівнем* професійно-психологічної культури властива імпульсивність, низька здатність керувати своїми емоціями і почуттями, застрягання на переживанні негативних емоцій, життєвих труднощів, низький рівень самоконтролю власних почуттів та поведінки в конфліктних ситуаціях. Незважаючи на певні прояви адекватності самооцінки, представники даної групи не мають віри в те, що все залежить тільки від них самих. Невдоволення обставинами власного життя, негативне ставлення до себе породжує у таких осіб відчуття власного безсилля, невіру у власні можливості подолання життєвих перешкод, засвоєння нових умінь та навичок. Минуле і сьогодення сприймаються ними як безглузді, спонукаючи нездатність до побудови життєвої перспективи, що занижує прагнення до досягнень, викликає недовіру до оточуючих та невпевненість у собі.

5. Розроблено та адаптовано експериментальну розвивально-корекційну тренінгову програму, розкрито зміст її структурних елементів: концептуально-цільового, змістового, процесуального та результативно-аналітичного, які охоплюють мету, концептуальні підходи та принципи, механізми розвитку, організаційні форми, методи, методичні прийоми і засоби формування, організаційні та психолого-педагогічні умови, що сприяють досягненню поставленої мети, критерії, показники та рівні сформованості професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників, очікуваний результат, що полягає в підвищенні її рівня після проведення психолого-педагогічного формувального експерименту.

6. У результаті формувального експерименту з апробації розробленої розвивально-корекційної тренінгової програми встановлено, що її застосування сприяє розвитку професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників, тобто: у групі осіб з низьким рівнем спостерігається тенденція до саморозвитку, самоактуалізації, саморегуляції, підвищення рівня особистісної зрілості та психологічного благополуччя, комунікативних навичок, оволодіння новими знаннями, бажання використання їх для подальшого вдосконалення особистісних та професійних якостей, що є підтвердженням гіпотези щодо успішності сформованості професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників в межах університетської освіти за умови оптимізації компонентів структурно-функціональної моделі.

Перспективами розробки зазначеної проблеми є вивчення співвідношення системи адекватних уявлень майбутніх соціальних працівників про свій внутрішній світ та якостей особистості у формуванні професійно-психологічної культури. Перспективним також є дослідження механізму формування професійно-психологічної культури у майбутніх практичних психологів.

Основні положення дисертації відображено в таких публікаціях:

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Криворучко В. М. Особливості розвитку психологічної культури майбутнього соціального працівника. *Актуальні проблеми психології*.

Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. Київ-Ніжин, 2007. Т. 10. Вип.1. С. 153–155.

2. Гусак В. М. Психологічне забезпечення професійної підготовки майбутнього соціального працівника в умовах ВНЗ. *Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. Педагогіка та психологія.* Чернівці, 2008. Вип. 363. С. 31–39.

3. Гусак В. М. Теоретичні підходи до розкриття змісту професійно-психологічної культури особистості. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: збірник наукових праць.* Київ, 2014. Вип. 44(68). С. 49–56.

4. Гусак В. М. Психологічна культура у структурі професійної моделі соціального працівника. *Науковий вісник Херсонського державного університету: збірник наукових праць. Серія «Психологічні науки».* Херсон, 2017. Вип. 1. Т.2. С. 54–62.

5. Гусак В. М. Особливості сформованості психологічної грамотності та компетентності у майбутніх соціальних працівників. *Теорія і практика сучасної психології: збірник наукових праць.* Запоріжжя, 2018. №1. С. 71–76.

6. Гусак В. М. Динаміка розвитку ціннісно-смислового компонента професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників у результаті формувального експерименту. *Науковий вісник Херсонського державного університету: збірник наукових праць. Серія «Психологічні науки».* Херсон, 2018. Вип. 4. С. 94–101.

7. Гусак В. М. Професійно-психологічна культура як інтегративна властивість соціального працівника. *Теорія і практика сучасної психології: збірник наукових праць.* Запоріжжя, 2019. №2. Т.2. С. 56–62.

8. Гусак В. М. Структурно-функціональна модель професійно-психологічної культури соціального працівника. *Теорія і практика сучасної психології: збірник наукових праць.* Запоріжжя, 2019. №5. Т.2. С. 41–47.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

9. Гусак В. М. Методичні підходи до вивчення професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology.* 2016. IV (42). Issue 87. P. 66–69.

10. Гусак В. М. Рівні сформованості структурних компонентів професійно-психологічної культури у майбутніх соціальних працівників. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology.* 2018. VI (67). Issue 163. P. 63–66.

Публікації в інших наукових виданнях:

11. Гусак В. М. Роль психологічної культури у забезпеченні психологічного здоров'я майбутнього соціального працівника. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. Серія: психолого-педагогічні науки.* Ніжин, 2008. №1. С. 59–63.

12. Гусак В. М. Особистісна зрілість як показник психологічного здоров'я майбутнього соціального працівника. *Актуальні проблеми формування здорового способу життя учнівської та студентської молоді:*

матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Ніжин, 14–16 листоп. 2007 р.). Ніжин, 2007. С. 61–64.

13. Гусак В. М. Розвиток особистості майбутнього соціального працівника як умова виховання його психологічної культури. *Соціально-психологічні особливості професійної діяльності працівників соціальної сфери: ландшафти роботи з клієнтами*: матеріали II всеукр. наук.-практ. конф. (Мелітополь, 29–31 трав. 2008 р.). Київ: Міленіум, 2008. С.20–22.

14. Гусак В. М. Професійно важливі якості майбутнього соціального працівника як основа розвитку його психологічної культури. *Викладач і студент: суб'єкт-суб'єктні відносини*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Черкаси, 27–28 листоп. 2008 р.). Черкаси, 2008. С. 52–54.

15. Гусак В. М. Арт-технології в розвитку професійної культури майбутніх соціальних працівників. *Арт-терапія: інноваційний простір для підтримки фізичного, психічного та духовного здоров'я людини*: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (Миколаїв, 8–9 жовт. 2010 р.). Миколаїв, 2010. С.17–19.

16. Гусак В. М. Розвиток психологічної культури майбутніх соціальних працівників у системі їх професійної підготовки. *Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки фахівців за соціономічним профілем*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 22–23 квіт. 2011 р.). Хмельницький: ХНУ, 2011. С. 126–128.

17. Гусак В. М. Критерії та показники професійно-психологічної культури майбутнього соціального працівника. *Ольвійський форум – 2015: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі. Соціальна відповідальність інтелектуалів та їхня роль у розвитку сучасного суспільства*: матеріали IX міжнар. наук.-практ. конф. (Миколаїв-Коблеве, 3–7 черв. 2015 р.). Миколаїв, 2015. С. 43–45.

18. Гусак В. М. Особливості діагностики професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників. *Могилянські читання – 2015: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти*: матеріали XVIII всеукр. наук.-метод. конф. (Миколаїв, 12–20 листоп. 2015 р.). Миколаїв, 2015. Т. 3. С. 50–51.

19. Gusak V. M. Psychological accompaniment of a future social worker at the university. *Aktualne naukowe problemy. Rozpatrzenie, decyzja, praktyka: zbiór artykułów naukowych konferencji międzynarodowej naukowo-praktycznej* (Warszawa, 30–31.03.2016). Warszawa: Diamond trading tour, 2016. S. 71–73.

20. Гусак В. М. Роль особистісного зростання у становленні професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників. *Ольвійський форум – 2016: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі. Інноваційний потенціал соціокультурних змін у сучасній Україні*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Миколаїв, 9–11 черв. 2016 р.). Миколаїв, 2016. С.64–66.

21. Гусак В. М. Технологія розвитку професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників в умовах формувального експерименту. *Badania podstawowe i stosowane: wyzwania i wyniki: zbiór*

artykułów naukowych konferencji międzynarodowej naukowo-praktycznej (Warszawa, 30–31.05.2017). Warszawa: Diamond trading tour, 2017. S. 42–49.

22. Гусак В. М. Використання методу позитивної психотерапії Н.Пезешкіана в розвитку психологічної культури особистості. *Ольвійський форум – 2017: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі*: матеріали XI міжнар. наук.-практ. конф. (Миколаїв, 8–11 черв. 2017 р.). Миколаїв, 2017. С.9–11.

23. Гусак В. М. Особливості сформованості структурних компонентів професійно-психологічної культури у майбутніх соціальних працівників. *Ольвійський форум – 2018: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі. Психологія саморозвитку та подолання стресових станів*: матеріали XII міжнар. наук.-практ. конф. (Миколаїв 7–10 черв. 2018 р.). Миколаїв, 2018. С. 21–23.

24. Гусак В. М. Аналіз становлення культурно-психологічних прагнень у майбутніх соціальних працівників. *Психологічні науки: теорія і практика сучасної науки*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 17–18 серп. 2018 р.). Запоріжжя, 2018. С. 51–56.

25. Гусак В. М. Зміни показників рівнів психологічної грамотності та компетентності у майбутніх соціальних працівників. *Могилянські читання – 2018: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти*: матеріали XXI Всеукраїнської наук.-метод. конф. (Миколаїв, 12–17 листоп. 2018 р.). Миколаїв, 2018. С. 32–33.

АНОТАЦІЇ

Гусак В. М. Формування професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2020.

Дисертацію присвячено вивченню психологічних особливостей формування професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників в умовах ЗВО. Проаналізовано, систематизовано та обґрунтовано теоретичні концепції і наукові підходи до вивчення феномена професійно-психологічної культури як багатокомпонентної структури. Розроблено теоретичну структурно-функціональну модель професійно-психологічної культури соціального працівника, виділено її компоненти у взаємозв'язку з функціями та з урахуванням специфіки соціальної роботи як професійної діяльності: ціннісно-смысловий, рефлексивно-регулятивний, емоційний та комунікативний. Теоретично визначено основні детермінанти розвитку професійно-психологічної культури студентів у пізньому юнацькому віці: шляхи та засоби, закономірності, механізми, принципи, організаційні та психолого-педагогічні умови формування відповідно до парадигми діяльнісного саморозвитку в діалогічній взаємодії під час навчання в

університеті. Емпірично вивчено та охарактеризовано взаємозв'язки і взаємозалежності між усіма складовими професійно-психологічної культури соціального працівника та їх показниками. Розроблено та успішно апробовано розвивально-корекційну тренінгову програму формування професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників; експериментально доведено ефективність її застосування в умовах університету.

Ключові слова: професійно-психологічна культура, саморозвиток, психологічне благополуччя, особистісна зрілість, самоактуалізація, рефлексивність, саморегуляція, майбутній соціальний працівник, компоненти професійно-психологічної культури (ціннісно-смысловий, рефлексивно-регулятивний, емоційний, комунікативний).

Гусак В. М. Формирование профессионально-психологической культуры будущих социальных работников в условиях университетского образования. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2020.

Диссертация посвящена изучению психологических особенностей формирования профессионально-психологической культуры будущих социальных работников в условиях учреждений высшего образования. Проанализированы, систематизированы и обоснованы теоретические концепции и научные подходы к изучению феномена профессионально-психологической культуры как многокомпонентной структуры. Разработана теоретическая структурно-функциональная модель профессионально-психологической культуры социального работника, выделены ее компоненты во взаимосвязи с функциями и с учетом специфики социальной работы как профессиональной деятельности: ценностно-смысловой, рефлексивно-регулятивный, эмоциональный и коммуникативный. Теоретически определены основные детерминанты развития профессионально-психологической культуры студентов в позднем юношеском возрасте: пути и средства, закономерности, механизмы, принципы, организационные и психолого-педагогические условия формирования в соответствии с парадигмой деятельностного саморазвития в диалогическом взаимодействии во время обучения в университете. Эмпирически изучены и охарактеризованы взаимосвязи, взаимозависимости между всеми составляющими профессионально-психологической культуры социального работника, а также их показателями. Разработана и успешно апробирована развивающе-коррекционная тренинговая программа формирования профессионально-психологической культуры будущих социальных работников; экспериментально доказана эффективность ее применения в условиях университета.

Ключевые слова: профессионально-психологическая культура, саморазвитие, психологическое благополучие, личностная зрелость, самоактуализация, рефлексивность, саморегуляция, будущий социальный

работник, компоненты профессионально-психологической культуры (ценностно-смысловой, рефлексивно-регулятивный, эмоциональный, коммуникативный).

Husak V. M. Formation of professional-psychological culture of future social workers in the conditions of university education. – Manuscript.

The thesis for the Psychology candidate's degree, speciality 19.00.07 – pedagogical and developmental psychology. – State Institution «South Ukrainian national pedagogical university after K. D. Ushynsky», Odesa, 2020.

The dissertation is devoted to the study of psychological features of the formation of professional and psychological culture of future social workers in the conditions of university education. Theoretical concepts and scientific approaches to the study of the phenomenon of professional and psychological culture were analyzed, systematized and justified as a multi-component structure. A theoretical structural and functional model of professional and psychological culture of a social worker has been developed; its components in relation to the functions and taking into account the specifics of social work as a professional activity are identified: value-semantic, reflexive-regulatory, emotional and communicative. The main determinants of the development of professional and psychological culture of students in late adolescence are theoretically determined: ways and means, consistent patterns, mechanisms, principles, organizational and psychological-pedagogical conditions of formation in accordance with the paradigm of activity self-development in dialogical interaction while studying at the University. The relationship and interdependence between all components of the professional and psychological culture of a social worker, their indicators were empirically studied and characterized. The developmental and correctional training program for the formation of professional and psychological culture of future social workers has been developed and successfully tested; the effectiveness of its application has been experimentally proven in the university conditions.

Keywords: professional-psychological culture, self-development, psychological well-being, personal maturity, self-actualization, reflexivity, self-regulation, future social worker, components of professional-psychological culture (value-semantic, reflexive-regulatory, emotional, communicative).